

Rəşid Hüseynov
Şəki Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin
hakimi

(əvvəli ötən saylarımızda)

Bolşeviklər 1920-ci il aprelin 28-də Azərbaycanda Sovet Sosialist Respublikasının yaradıldığını elan edirlər. Bütün hakimiyyət Müvəqqəti İnqilab Komitəsinə həvalə edilir. Həmin gün Azərbaycan SSR Xalq Komissarları Soveti yaradılır. Hakimiyyətin ilk illərində Komissarlığın heyətinə insanların etimadını qazanmaq üçün sədr N.Nərimanov başda olmaqla, bir neçə azərbaycanlı nümayəndə (H.Sultanov, Ə.Qarayev, Q.Musabəyov, M.Hüseynov, Ç.İldırım, D.Bünyadzadə, Ç.Vəzirov) də daxil edilir. May ayının 3-də qəbul edilmiş qərara əsasən yerlərdə də inqilab komitələri yaradılır. A.Qarayev Ədliyyə Komissarı təyin edilir.

1920-ci ildə

idarəetmədə aparılan köklü dəyişikliklər nəticəsində Fövqəladə Komissiya (gizli polis), Ali İnqilabi Tribunal, yoxsul komitələri (sonralar kənd sovetləri ilə əvəz olundular) yaradıldı. 12 mart 1922-ci ildə Azərbaycan SSR, Ermənistan SSR, Gürcüstan SSR əvvəl Zaqafqaziya Federatif Respublikaları İttifaqı yaradır. Sonra bu Bakı şəhərində 10-13 dekabr 1922-ci ildə keçirilən qultayda ZSFSR kimi təşkil olunur. Həmin qrum 1922-ci il dekabrın 30-da Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı (SSRİ) formasında yeni birlik yaranana kimi fəaliyyət göstərir. 1936-cı ildə formal olaraq Rusiyanın idarəçiliyi altında fəaliyyət göstərən Azərbaycan SSR rəsmi olaraq SSRİ-nin tərkibinə daxil olması haqqında qərar verir.

Çar hökuməti kimi, Sovet hökuməti də dövlətin idarə olunmasında azərbaycanlılara etibar etmir, onları dövlət vəzifələrindən bacardıqca uzaqlaşdırırdılar. Bu azmış kimi xalqa düşmən kəsilmiş ünsürləri idarəçiliyin ən yüksək səviyyələrinə qədər qaldırıldı. Məsələn, M.Bağırovun zamanında R.Markaryan, X.Qriqoryan, Y.Sumbatov-Topuridze kimi məmurlar xalqımızın təzyiqlərə məruz qalmasında ad çıxarmışdılar.

Beləliklə, müasir məhkəmə sisteminin tarixi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması ilə bağlıdır. Hələ 1918-ci ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaranması ilə eyni gündə - may ayının 28-də Ədliyyə Nazirliyi təsis edil-

Tariximiz şərəfimiz, həm də qürurumuzdur

miş və Xəlil bəy Xasməmmədov ilk Ədliyyə Naziri təyin olunmuşdur .

Nazirlər Şurasının qərarı ilə 01 oktyabr 1918-ci ildə Bakı Dairə Məhkəməsinin və onun tərkibində prokurorluğun fəaliyyəti bərpa edilmiş, noyabr ayının 14-də Azərbaycan Məhkəmə Palatasının Əsasnaməsi təsdiq edilmişdir. 22 noyabr 1918-ci ildə Ədliyyə Nazirliyinin əsasnaməsi təsdiq edilmiş, 16 mart 1919-cu ildə Bakı Dairə Məhkəməsinin binasında Azərbaycan Məhkəmə Palatasının rəsmi açılışı olmuş və bundan etibarən palataya Bakı və Gəncə dairə məhkəmələrinin işləri daxil olmağa başlamışdır. Tərkibində Azərbaycan Məhkəmə Palatası fəaliyyət göstərən Ədliyyə Nazirliyinin yanında 1919-cu ilin əvvəllərində məhkəmə hissəsinə dair qanun layihələrinin hazırlanması üzrə xüsusi komissiya yaradılmışdır.

1920-ci il aprel ayının 27-28-də Azərbaycan Demokratik Respublikası bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edildikdən sonra ədliyyə sistemində də köklü dəyişikliklər başlandı. Azərbaycan İnqilab Komitəsinin 13 may 1920-ci il tarixli qərarı ilə bütün ədliyyə sistemi ləğv edilərək Xalq Ədliyyə Komissarlığı yaradılmışdır. 1930-cu ildə komissarlıq ləğv edilərək onun səlahiyyətləri aidiyyəti üzrə Ali Məhkəməyə, Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə və digər orqanlara verilməmiş, müstəqil Baş prokurorluq yaradılmışdır. 1933-cü ildə Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə Xalq Ədliyyə Komissarlığı yenidən təşkil edilmiş, Ədliyyə Komissarı eyni vaxtda Respublika Prokurorunun, onun müavini isə Ali Məhkəmə Sədri-nin səlahiyyətini daşımışdır. 1937-ci ildə Xalq Ədliyyə Komissarlığının yeni Əsasnaməsi təsdiq edilərək onun səlahiyyətləri xeyli məhdudlaşdırılmışdır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 7 dekabr 1959-cu il tarixli qərarı ilə Ədliyyə Nazirliyi növbəti dəfə ləğv edilmiş, məhkəmə orqanlarının bütün fəaliyyətinə rəhbərlik və nəzarət, məhkəmə statistikasının aparılması Ali Məhkəməyə həvalə edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə Ədliyyə Nazirliyi yenidən yaradılmışdır. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 27 oktyabr 1970-ci il tarixli qərarı ilə Ədliyyə Nazirliyi təsis edilmiş, bununla da Azərbaycanın ədliyyə tarixində yeni mərhələ başlanmışdır.

Müasir Azərbaycanın banisi

Ümummilli lider Heydər Əlirza oğlu Əliyev 15 iyun 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri, eləcə də 03 oktyabr 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildikdən sonra Azərbaycanı yeni idarəetmə mərhələsi başlanmış, 12 noyabr 1995-ci ildə Konsti-

tusiyanın qəbulu ilə Azərbaycan Respublikası üçün məqbul hesab edilən prezidentli respublika idarəetmə forması qanunla təsbit edilmiş, hakimiyyətin üç qolu- icra hakimiyyəti, qanunvericilik hakimiyyəti və məhkəmə hakimiyyəti bir - birindən ayrılmışdır. Ədliyyə qrumu icra hakimiyyətinin tərkibinə daxil edilmiş, məhkəmə hakimiyyəti müstəqil hakimiyyət kimi tanınmış, prokurorluq məhkəmə hakimiyyətinin tərkibinə daxil edilmişdir.

Məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsi Konstitusiyanın 125-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. Onun fəaliyyəti dövlət hakimiyyətinin funksiyalarına daxildir və ədalət mühakiməsini həyata keçirən, bütün hüquqi və inzibati mübahisələri həll edən yeganə dövlət orqanıdır. Başqa sözlə, ədalət mühakiməsi məhkəmənin təmsalında yalnız dövlətə mənsubdur və qanunla müəyyən olunmuş qayda və üsullarla həyata keçirilir. Bu isə o deməkdir ki, məhkəmənin əsas işi Konstitusiyaya ilə müəyyən olunmuş insan hüquqlarının, vətəndaş azadlıqlarının, siyasi və ictimai mövqeyindən və mülkiyyət formasından asılı olma-yaraq, bütün müəssisə, təşkilat, idarə, siyasi partiyaların, ictimai birliklərin, fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarını müdafiə etməkdən, onlara qarşı istifadə olunan qanun pozuntularından müdafiə etməkdən, qanunla cinayət hesab olunan əməli törətmiş hər bir şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etməkdən ibarətdir.

Məhkəmə hakimiyyətinin

bir qolu

olan prokurorluq Rusiyada I Pyotrun vaxtında təsis edilmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti vaxtında qeyd etdiyimiz kimi, Bakı dairə məhkəməsinin nəzdində 01 oktyabr 1918-ci ildə prokurorluq fəaliyyət göstərmişdir. Sovet dönmində prokurorluq müstəqil olmaqla, aşağıdan yuxarı təcəllik olmaqla vahid sistem olmuşdur. Müttəfiq respublikalarda fəaliyyət göstərən prokurorluq SSRİ prokuroruna tabe idi. Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra keçid dövründə həmin ənənədən kənar qalmamış, Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğuna tabe olmaqla, bir müddət həmin sistem saxlanılmışdır. Ulu Öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1995-ci il Konstitusiyası qəbul edilməklə, qanunla prokurorluğun yeri və fəaliyyəti müəyyən edilmişdir. Prokurorluq aşağıdan yuxarı təcəlliyə əsaslanan vahid sistemi təşkil edir. Fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün Baş prokurorluqda idarələr, şöbələr, mətbuat xidməti, tədris mərkəzi təşkil edilmişdir.

Faktlar sübut edir ki,

Azərbaycanın özünəməxsus dövlət idarəçiliyi və onun bir sahəsi olan ədliyyə idarəçiliyi mövcuddur. Həmin idarəetmə fəlsəfi isə tarixi şəraitin özəlliklərinə çevik adaptasiya olma qabiliyyətinə malikdir.

Bunun işığında ölkədə dövlət idarəçiliyi və onun bir sahəsi olan ədliyyə idarəçiliyi ənənəsinin Rusiyanın buraya nüfuz etməsi ilə bağlı qırılmasının və eyni zamanda, yeni təkamül xəttinə keçməsinin fəlsəfi, geosiyasi, siyasi, təhlükəsizlik və hüquqi aspektləri üzərində düşünmək üçün geniş nəzəri üfüqlər vardır. Bu zərurətin daha aydın görülməsi üçün fikrimi bir misal ilə konkretləşdirmək istərdim. Birinci dünya müharibəsindən sonra eyni soykökə, eyni düşüncə tərzinə, eyni təkəkkürə, eyni mentaliteta malik alman xalqının Almaniyaya dövləti 1945-ci ildə eyni xalqdan ibarət olan iki Alman dövlətinə parçalandı. Onlardan birində sosialist idarəetmə sistemi, digərində isə kapitalist idarəetmə sistemi mövcud olmuşdur. Təxminən 45 ildən sonra 1990 -cı ildə həmin xalq vahid Alman dövlətini yaratmışdır. 45 il müxtəlif idarəetmə sistemlərinin, o cümlədən ədliyyə idarəetmə idarəçiliyinin bir xalqın həyat tərzində, təfəkküründə, düşüncəsində, həyata baxışlarında yaratmış olduğu fərqlər birləşdikdən sonra 30 il vaxt keçməsinə baxmayaraq özünü qabarıq göstərir. Onların uyğunlaşmasında, birləşməsində, birləşməsində, birləşməsində çətinliklər vardır. Bu misalları Veytnam, Koreya, Azərbaycanı və s. təmsalında da görmək olar. Sovet idarəetmə sistemi insanları elə bir hala salmışdı ki, evdə ər -arvad bir - biri ilə siyasi məsələlərdən danışmaqdan çəkinirdi. Rejim sovet adamına satqınlıq, ikiüzlülük, yalıtıqlıq, riyakarlıq, mütilik, robortsayağı hərəkətlər etmək, azadkirlilikdən danışmaq, müstəqill qərar qəbul etmək cəsarətini unutmaq kimi halları təlqin edirdi. Elə bu hallar da sovet dönməsinin süqut etməsini labüdləşdirmişdir.

Başqa bir misal

ilə fikrimi daha da aydınlaşdırmaq istərdim. Bu gün vaxtı ilə dünyaya daxilər, dühalar vermiş, sərkərdələr yetişdirmiş yer kürəsi əhalisinin 56 faizi yerləşən Asiya və yer kürəsi əhalisinin 25 faizi yerləşən Afrika qitələri, yer kürəsi əhalisinin 8 fazi yerləşən Avropa və yer kürəsi əhalisinin 11 faizi yerləşən Amerka qitələrinin əsarəti, təsiri altındadır. Amerika və Avropa insanları özünü ali irq hesab edirlər. Faktiki olaraq da Afrika qitəsində yerləşən insanların həyata baxışı, düşüncələri, təfəkkür tərzləri ilə Avropa və Amerika qitələrində yaşayan insanların həyata baxışı,

düşüncələri, təfəkkür tərzləri arasında kəskin fərqlər vardır. Sual olunur. Bialoji varlıq kimi həyata gəlmiş insanların həyata baxışı, düşüncələri, təfəkkür tərzləri arasında kəskin fərqlərin yaranması nə ilə izah olunur? Avropa və Amerika qitələrində yaşayan insanlara bu kimi düşüncə tərzini aşılayan nədir? Bu güvənlik onlarda haradan yaranır?

Məlum olduğu kimi insan harada doğulmasından asılı olmayaraq həyata bialoji varlıq kimi gəlir. Ancaq düşüncəni mühit onu formalaşdırır. İctimai muhiti isə idarəetmə sistemi təmin edir. İdarəetmənin təkmilliyi, çevikliyi, idarəetmədə ədalətliyin gözlənilməsi, ədliyyə sahəsində, o cümlədən məhkəmə sistemində sərbəstliyin, mustəqilliyin, yalnız qanuna tabelliliyin gözlənilməsi, həmin sistem tərəfindən insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunması insanın yksek düşüncə tərzini təmin edir.

Azadkirlilik insan kapitalının təməlidir, onun dünyaya baxışının, özünü-dərkinin, ictimai aləmdə yerinin müəyyənləşdirməsinin meyarıdır. İdrakın ölçü meyarıdır.

Qeyd edilən halların təminatı isə ən çox ədliyyə idarəçiliyinin təkmil, çevik, ictimai sifarişlərə cavab verə biləcək olmasından asılıdır. Bu baxımdan bu gün ədliyyə idarəçiliyimiz qloballaşma və informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun, in-teqrativ və eyni zamanda intellektual xüsusiyyətlərə malik resursların idarə olunması, müasir elmi idrakda müşahidə edilən yeni tendensiyaların olması, intensiv olaraq inkişaf edən yeni idraki texnologiyaların geniş tətbiq edilməsi, ilk olaraq nano-texnologiyaları və informasiya texnologiyalarını geniş tətbiq edilməsi, hazırkı tarixi mərhələdə elm və təcrübənin inteqrasiyasının intensivləşməsi kimi xüsusiyyətləri nəzərə alır. Bu proses müxtəlif aspektlərdə idarəetmə məsələsini son dərəcə universallaşdırır və həmin keyfiyyəti də aktuallaşdırır. Təbii ki, qlobal dünyada baş verən inqilabi dəyişikliklər dövlətin və idarəetmənin bütün, o cümlədən ədliyyənin subyektlərinə köklü sürətdə təsir etməkdədir. Məhz bu, idarəetmənin subyekti ilə obyektı arasındakı ziddiyyətlərin həll olunması tələblərinin başlıca səbəbi kimi çıxış etməkdədir.

Bu mənada

ictimai inkişafın, bunun ardınca isə idarəetmənin, o cümlədən ədliyyə idarəçiliyinin yeni və daha müasir yollarının işlənilməsi üçün müasir dövrün başlıca tələblərindən biridir. Bu baxımdan ədliyyə idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi, məhkəmə sistemində islahatların dərinləşdirilməsi,

zamanın tələblərinə cavab verəcək zəmində olmasının təmin edilməsi üçün 03 aprel 2019-cu ildə "Məhkəmə hüquq sisteminə islahatların dərinləşdirilməsi haqqında", Inzibati məhkəmələrin və kommersiya məhkəmələrinin təşkili və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 9 iyul tarixli 1632 VQD nömrəli Qanunun tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən sərəncamlar imzalanmışdır.

Ədliyyənin inkişaf modelinin hazırlanması

bir tərəfdən idarəçiliyin təkmilləşdirilməsini, digər tərəfdən isə yeni təsiretmə və tənzimləmə mexanizmlərinə malik idarəetmə sisteminin formalaşdırılma-sını tələb edir. Bu mexanizmlərin fəaliyyəti isə ilk növbədə cəmiyyətin vahidliyini təmin etməyə, hü-ququn aliliyini, insan hüquqlarını, vətəndaş azadlıqlarını, iqtisadi liberalizmi və plüralizmi, demokra-tiyanı təmin edə biləcək siyasi doktrinanın müəyyənləşməsindən asılıdır. Buna görə də qarşıda duran başlıca vəzifələrdən biri kimi cəmiyyətlə hakimiyyət arasında vəhdəti təmin edə biləcək idarəetmə sisteminin yaradılmasıdır.

Beləliklə də, qeyd edə bilirik ki, müasir dövlət idarəçiliyinin, onun bir hissəsi olan ədliyyə idarəçiliyinin funksiyalarından biri də cəmiyyətin sosial, iqtisadi və mədəni münasibətlərinin təkmil-ləşmə və yeniləşmə dinamikasının davamlılığını təmin etmək və bu tendensiyaları intensivləşdirmək-dən ibarətdir.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, son nəticədə idarəetmənin səmərəliliyi konkret ölkənin keçdiyi tarixi təkamül yolu ilə sıx bağlıdır. Bu da ümumilikdə hər bir cəmiyyət üçün mütləq mənada müsbət sayıla bilən universal yanaşmanın mövcud olmadığını göstərməkdədir. Ay-rica vurğulayaq ki, müstəqilliyini əldə etmiş ölkələrin təcrübəsi də bu tezisə doğruluğunu təsdiqləməkdədir. O cümlədən, Azərbaycanın müstəqil dövlət quruculuğunda əldə etdiyi ciddi uğurlar sübut edir ki, konkret şəraitdən asılı olaraq, liberal dəyərlərlə güclü dövlətçili-yi ifadə edən faktorların optimal sintezinə nail olmaq daha perspektivlidir.

Qlobal proseslərin intensivləşməsi,

dəyişikliklərin sürətli dinamikası mə-nəvi metod və vasitə-lərin səmərəliliyini artırmaqla, həmin metodlarda və vasitələrdə əsaslı dəyişikliklərin də aparılma-sını tələb edir. Son zamanlar idarəetmədə bu cür metodların məcmusunu ifadə edən sosial proseslərin modeləşdirilməsi kimi metodların tətbiqinin geniş istifadə olunması buna bir misaldır.

(ardı növbəti sayımızda)